

**MONTAIGNE
CENTRE**

MONTAIGNE CENTRE FOR JUDICIAL
ADMINISTRATION AND CONFLICT RESOLUTION

Uitvoeringsprogramma onderzoek

RECHTSPLEGING EN CONFLICTOPLOSSING

Missie

Het Montaigne Centrum is hét wetenschappelijk onderzoekscentrum voor rechtspleging en conflictoplossing in Nederland, en op termijn in Europa. Het Montaigne Centrum bundelt daartoe multidimensionale expertise en verricht multidisciplinair onderzoek.

Achtergrond van ons onderzoeksprogramma vanuit de verschillende rechtsgebieden

Recht heeft de functie om de maatschappij mede te ordenen en goederen (rechten) op eerlijke wijze te verdelen. Recht is daarnaast een instrument van conflictoplossing. De functie van ordening en verdeling is traditioneel toebedeeld aan de wetgever, het bestuur en de rechtspraak. De afgelopen decennia laten zien dat de dominantie van nationale overheid in de samenleving afneemt. Er is sprake van een vergaande internationalisering van zowel regelgeving, bestuur als rechtspraak. Het primaat ligt niet langer bij nationale overheidsinstanties, in toenemende mate spelen ook internationale en supranationale instituties een rol bij vraagstukken van ordening en verdeling. Het recht Europeaniseert, internationaliseert en globaliseert. Daarnaast wordt de functie van overheidsinstanties in de maatschappelijke ordening en verdeling in toenemende mate vervuld door de markt en in samenwerking met groepen in de samenleving. We zien namelijk dat naast de traditionele praktijken van de overheid om te reguleren, te besturen en geschillen te beslechten, andere praktijken worden bevorderd waarbij aan burgers en bedrijven een grotere autonomie wordt gelaten om zelf te reguleren (zelfregulering) en zelf conflicten op te lossen (bijvoorbeeld via overlegtafels, mediation of arbitrage).

Deze veranderingen hebben geleid tot een principieel andere wijze van bekostiging van de rechtspraak, met dito nieuw beleid zoals de herziening van de gerechtelijke kaart, voorgenomen sluiting van kantoorlocaties en gestaag stijgende griffierechten. Maar ook wordt gestuurd op snellere procedures, op nationale rechterlijke specialisaties en op een zichtbare professionele ethiek voor rechters. Intussen wordt de Kwaliteits – en innovatie operatie in de rechtspraak ingevoerd, waarbij de toegankelijkheid van de rechtspraak via internet wordt vergroot. Tenslotte is de toegenomen mediativering van de rechtspraak een aandachtspunt aangezien de beeldvorming van rechtspraak steeds belangrijker wordt voor haar maatschappelijke geloofwaardigheid en rechterlijke symbolen in de media niet voor zichzelf spreken. Er zijn voorlichters en mediadeskundigen nodig om de rechtspleging in de samenleving zichtbaar te maken. Met al deze veranderingen zijn rechters minder autonoom geworden in hun functioneren, en dat heeft weer consequenties voor de wijze waarop rechters en gerechtssecretarissen onafhankelijk en onpartijdig kunnen functioneren.

Daarbij kunnen twee soorten anti reacties worden gesignaleerd: sommige rechters houden vast aan een formele rechtsstatelijke positie: zij zijn er voor de beslissing en niet voor de bemiddeling, laat staan op onderdelen die niet in de zaak zijn voorgelegd. De mensen waar het om gaat zijn voor hen minder interessant, de rechter dient in de eerste plaats een rationele, juridisch correcte beslissing te nemen. Anderen benadrukken dat de autonomie van rechters niet nog verder behoort te worden beperkt door bijvoorbeeld nog meer management-denken in de organisatie.

De aangegeven veranderingen hebben ook consequenties gehad voor het procesrecht op de rechtsgebieden waarin traditioneel de conflicten worden opgelost: het civiele procesrecht, het bestuursprocesrecht en het strafprocesrecht. Hierin hebben zich de afgelopen jaren fundamentele veranderingen voorgedaan.

In het civiele procesrecht verkleint de invloed van overheidssturing op efficiency, kwaliteit en snelheid van rechtspraak de autonomie van de rechter. De overheid gaat verder uit van de zelfstandigheid van de burgers, dus andere vormen van geschilbeslechting worden bevorderd. Het staatsmonopolie op rechtspraak blijft als ultimum remedium in stand, terwijl de overheid ook een dienstbaardere rechtspraak voorstaat.

In het bestuursprocesrecht wordt nog altijd gediscussieerd over de wijze waarop de laatste resten van een oorspronkelijk aan het bestuur gelieerde rechtsbescherming – elke departement had zijn eigen rechtspraak en procedures – kunnen worden opgeruimd. Het gaat daarbij om de vragen of en hoe de rechtsprekende functies (hoger beroep en eerste aanleg) van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het Bedrijfsleven kunnen worden samengevoegd in de normale rechtspraakkolom, dan wel kunnen worden samengevoegd in één hoogste bestuursrechtelijke instantie. Daarnaast is er de laatste twintig jaar, na de invoering van de Algemene Wet Bestuursrecht een sterke beweging geweest om de rol van de bestuursrechter te herdefiniëren, waarbij het steeds minder gaat om objectieve rechtshandhaving en steeds meer om subjectieve rechtsbescherming. De bedoeling daarvan is vooral om toegang tot procedures te beperken tot die personen van wie het belang door de regelgeving waarop een besluit berust wordt beschermd. Andere belanghebbenden kunnen de rechter niet benaderen om het geldende recht te handhaven, en dat betekent dat de bestuursrechter in de *checks and balances* van de Staat der Nederlanden een geringere rol is gaan spelen. Ook hier is verder een beweging ontstaan, waarbij in conflicten de positie van de burgers tegenover het bestuur nadrukkelijker aandacht krijgt in de Nieuwe Zaaksbehandeling – die als een vorm van responsiviteit kan worden gezien. Problematisch is dat veel bestuursrecht buitengewoon ingewikkeld is, waardoor effectief procederen zonder advocaat tegen de overheid bijna onmogelijk is geworden. Deze ingewikkeldheid kan voor een deel worden herleid tot een overheid die de samenleving effectief wil ordenen maar daarbij vooral zoveel mogelijk risico's wil mijden.

Conflictoplossing speelt in het strafrecht een veel minder centrale rol dan in de twee eerder besproken rechtsgebieden. Ook de inrichting van het strafrecht heeft echter fundamentele veranderingen ondergaan, die met de hierboven beschreven ontwikkelingen gemeen hebben dat de oriëntatie steeds meer op de toekomst en minder op het verleden komt te liggen. Waar het klassieke strafrecht primair ziet op vergelding van in het verleden begane strafbare feiten door daders die verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hun gedrag, wordt aan het strafrecht heden ten dage ook steeds meer een preventieve functie toebedeeld. Bovendien wordt het strafrecht geacht een bijdrage te leveren aan maatschappelijk herstel en genoegdoening van het slachtoffer. Dit alles in

een context van voortdurende bezuinigingen en blijvend streven naar meer efficiëntie. Dit heeft consequenties voor de inrichting van de strafrechtelijke procedure en de eisen die aan de actoren worden gesteld. De definitieve afdoening van strafrechtelijke conflicten wordt steeds vaker buiten de zittingszaal afgedaan. Het slachtoffer heeft een grotere plaats gekregen in het strafproces, bijvoorbeeld door het spreekrecht en de mogelijkheid zich te voegen als benadeelde partij. Risicoscreening is een niet meer weg te denken onderdeel van de strafrechtelijke interventie en het ingrijpen zelf moet niet alleen proportioneel en rechtvaardig zijn, maar ook effectief voor de toekomst. Daartoe wordt meer verwacht van de deskundigheid van de rechters en officieren van justitie op allerhande terreinen, maar ook de inbreng van externe deskundigen wordt steeds belangrijker almede de samenwerking tussen verschillende functionarissen binnen en buiten de strafrechtspleging, bijvoorbeeld in de veiligheidshuizen.

Veranderingen in procesrecht en organisatie van rechtspraak nopen tot een fundamentele heroriëntatie op geschilbeslechting. In deze herbezinning dienen niet alleen traditionele rechtspraak, maar ook alternatieve vormen van conflictoplossing te worden betrokken. Conflictoplossing speelt een sleutelrol bij ordening van de samenleving en de verdeling van goederen. Dat onderstreept het belang om in het licht van de geschetste ontwikkelingen een omvattend programma te ontwikkelen voor onderzoek naar veranderingen op het terrein van de rechtspraak en andere vormen of praktijken van conflictoplossing, met de blik op Europa, buitenland en Nederland.

Zo'n programma is niet alleen wetenschappelijk uitdagend, maar maatschappelijk ook zeer relevant.

Analysekader:

Bij de studie naar de ontwikkelingen binnen verschillende praktijken en bij vergelijking van deze praktijken, is een drietal oriëntatiepunten doorslaggevend. Het eerste betreft de *rechtvaardigheid* van rechtspleging in het algemeen en procedures in het bijzonder (waaronder worden begrepen eerlijkheid – *fairness* – en genoegdoening), mede gezien vanuit een mensenrechtelijk perspectief. Ten tweede is van belang de mate waarin de verschillende praktijken *rechtszekerheid* bieden aan burgers en particulieren. Hier gaat het onder meer om de transparanties van (al dan niet gerechtelijke) procedures, maar ook over de vraag of beslissingen (bijvoorbeeld op nationaal en internationaal vlak) voldoende coherent en afdwingbaar zijn, en of zij voldoende *snell* zijn. Ten derde dient er aandacht te zijn voor vraagstukken van *doelmatigheid* en effectiviteit van verschillende praktijken van conflictoplossing. Geschilbeslechting moet voldoen aan bepaalde vereisten van eerlijkheid en behoorlijkheid en moet zoveel mogelijk recht doen aan wat partijen redelijkerwijs mogen verwachten. Deze drie oriëntatiepunten wijzen niet per definitie steeds in dezelfde richting. Wat doelmatig is bijvoorbeeld, hoeft niet per definitie ook rechtvaardig te zijn. In het onderzoek zal aan dit spanningsveld aandacht worden besteed.

Onderzoeksvragen

Op basis van het bovenstaande, komen wij tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

Welke vormen van conflictoplossing zijn passend in de huidige, veranderende samenleving en op welke wijze dienen de onderscheiden procedures te zijn ingericht en georganiseerd opdat een goede balans wordt bereikt tussen rechtvaardigheid, zekerheid, effectiviteit, snelheid en doelmatigheid?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, stellen wij de volgende deelvragen:

- Welke vormen van conflictoplossing bestaan er in de samenleving?
- Wie maken gebruik van de verschillende vormen van conflictoplossing?

- Hoe ervaren de gebruikers de verschillende vormen van conflictoplossing?
- Hoe wordt binnen die verschillende vormen van conflictoplossing invulling gegeven aan (gepercipieerde) rechtvaardigheid, zekerheid, effectiviteit, snelheid en doelmatigheid?
- Hoe kan geschiloplossing optimaal worden georganiseerd binnen het verband van de overheid? En daarbuiten?
- Wat zijn de consequenties van deze vaststellingen voor de inrichting van het geschiloplossingslandschap?
- Wat zijn de juridische gevolgen van deze (her)inrichting?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is gekozen voor een thematische benadering.

Thema's

1. Het eerste overkoepelende thema betreft de *juridische besluitvorming* inzake conflictoplossing. Op welke wijze verloopt de besluitvorming omtrent (voorheen) geschillen? Wat is de rol van de rechter en op welke wijze geeft hij invulling aan zijn rol? Welke andere partijen zijn bij het conflict betrokken, hoe verloopt de samenwerking tussen die partijen en op welke wijze wordt informatie uitgewisseld? Welk belang wordt toegekend aan rechtvaardigheid en aan rechtszekerheid en is er sprake van spanning tussen deze uitgangspunten? Wordt tegemoetgekomen aan eisen van procedurele rechtvaardigheid en responsiviteit en hoe wordt invulling gegeven aan het spanningsveld tussen rechtseenheid en verscheidenheid? Slagen rechters er afdoende in om procedures zo te managen dat zij binnen een redelijke termijn worden afgesloten? Deelthema's binnen dit overkoepelende thema zijn heroriëntatie in procedures en procesrecht (A) en semi-juridische en niet-juridische conflictoplossing (B).

A. Heroriëntatie in procedures en procesrecht. Omdat praktijken van conflictoplossing nauw verweven zijn met procedurele regels, is een vergaande bezinning noodzakelijk op procesrecht en andere procedures. Het hoge aantal zaken, de complexiteit ervan en de veranderende verwachtingen van rechtzoekenden leveren een rechtspraktijk op die geleidelijk aan verwijderd raakt van het in het verleden gegroeide procesrecht en van de veronderstellingen waarop dat is gebaseerd. Het toenemende beroep dat hierbij op de rechter wordt gedaan roept vragen op met betrekking tot de competentie van de rechter ten opzichte van bestuur en wetgever. Binnen dit uitvoeringsprogramma zal daarom aandacht zijn voor deze problematiek in de context van de *trias politica* door te focussen op de toenemende rol van collectieve belangen in de rechtspraak: welke actor is de meest geëigende voor het oplossen van conflicten als het om collectieve belangen gaat? Hoe kan op doelmatige wijze de stroom van zaken worden beheerst en hoe kunnen tegelijkertijd de waarborgen van een behoorlijk proces worden bewaard? Specifiek zullen de volgende elementen onder de loep worden genomen. 1) *Access to justice* – welke eisen moeten aan de toegankelijkheid van de rechtspraak worden gesteld, zowel om de massaliteit het hoofd te bieden als ook om in de groeiende behoefte aan rechtsbescherming te voorzien? 2) Differentiatie – in hoeverre is de aard van het geschil (m.n. de actoren, de rechtsvragen en de betrokken belangen) van invloed op de inrichting en de uitkomst van het proces? Gezocht wordt naar een 'proces op maat.' 3) Mensenrechten en procesrecht – welke eisen stellen mensenrechten aan een goed proces? Hierbij gaat het ten eerste om de procesrechtelijke eisen die uit mensenrechten voortvloeien (zoals uit art. 6 EVRM). Ten tweede gaat het om de vraag hoe het proces optimaal kan bijdragen aan de verwezenlijking van mensenrechten. 4) Conflict oplossend vermogen – in hoeverre dragen de verschillende procedures en het daarbij behorend procesrecht daadwerkelijk bij aan de oplossing van conflicten?

B. Semi-juridische en niet-juridische geschillenbeslechting. Verdergaande democratisering, overwegingen van doelmatigheid en de behoefte aan meer informele vormen geschillenbeslechting brengen naast rechtspraak alternatieve methoden van geschillenbeslechting en conflictoplossing, ook binnen strafvordering en het openbaar bestuur, in toenemende mate in beeld. Onderzoek naar het functioneren van deze methoden kan laten zien wat de succesfactoren ervan zijn. Verschillende soorten partijen en verschillende soorten geschillen vragen om uiteenlopende methoden. Het onderzoek zal erop gericht zijn: 1) de juiste methode bij verschillende soorten conflicten te vinden; 2) de werking van de afzonderlijke methoden te optimaliseren, waarbij niet alleen wordt gekeken naar doelmatigheid, maar ook naar (rechts)zekerheid en waarborgen in verband met het vereiste van behoorlijke conflictoplossing; en 3) de verschillende methoden van elkaar te laten leren. Wat is de rol van de overheid daarbij?

C. Rechtspleging en conflictoplossing hebben met name urgentie in samenlevingen in transitie, waar fundamentele mensenrechtelijke normen en de democratie zelf op het spel staan. Hier doen de vragen van dit onderzoekszwaartepunt zich *in extremis* voor. De omgang met deze conflicten roept vooral problemen op waar fragiele staten in transitie gruwelijk begaan onrecht moeten erkennen en tegelijkertijd de kwetsbare vrede bewaren. Onder de noemer '*transitional justice*' wordt bestudeerd hoe een samenleving na ingrijpende conflicten of autoritaire regimes weer een (vreedzame) toekomst kan vinden. Onderwerp van onderzoek zijn de rol, het functioneren en legitimiteit van (inter)nationale rechterlijke mechanismen, de effecten (of het gebrek daaraan) van rechtspraak op de samenlevingen in transitie, restitutiemechanismen en waarheidscommissies in conflicthantering en rechtspleging.

2. Het tweede overkoepelende thema betreft *organisatie van rechtspraak en inrichting van rechtspleging*. Aan de hierboven genoemde onderzoeksvragen en -onderwerpen zitten vrijwel steeds ook organisatorische kanten – of het nu gaat om Europa, Internationale gerechtelijke instanties of instanties in Nederland en in andere landen. Het geschilbeslechtend vermogen van rechters en anderen is in belangrijke mate afhankelijk van organisatie en budgettaire structuren. De samenwerking tussen rechters en gerechtsfunctionarissen, maar ook de samenwerking tussen gerechtsorganisaties en hun ketenpartners in verschillende soorten procedures kan daarbij onderwerp van onderzoek zijn. Met de inzet van ICT voor registraties, data uitwisseling en de ontwikkeling van *caseflow* management systemen worden procedures intern en extern herschreven. De verhouding tussen ICT ontwikkeling en aanpassing van procedures zijn daarbij een aandachtspunt. Daarnaast is een blijvend aandachtspunt de wijze waarop (wettelijk genormeerde) verantwoordingsprocessen – die natuurlijk deel uitmaken van de *trias* in Nederland - het functioneren van gerechtsorganisaties en rechters beïnvloeden. Onderzoek is derhalve noodzakelijk naar de organisatorische voorwaarden voor adequate geschilbeslechting.

Invalshoeken

In het licht van bovenstaande thema's en maatschappelijke ontwikkelingen heeft het Montaigne Centrum voor de volgende invalshoeken gekozen: responsieve rechtspraak (*responsive justice*), procedurele rechtvaardigheid (*procedural justice*) en rechtseenheid versus verscheidenheid.

Responsieve rechtspraak

De samenleving stelt tegenwoordig andere eisen aan de rechtspleging dan vroeger. Waar de rechtspraak voorheen kon volstaan met het beoordelen van gebeurtenissen in het verleden, verwacht de samenleving nu dat de organisaties binnen de rechtspleging ook bijdragen aan het

oplossen en voorkomen van problemen met het oog op de toekomst. De rechtspraak en andere bij de rechtspleging betrokken organisaties proberen aan die verwachtingen te voldoen. Het terugkijken op en het beoordelen van wat er in het verleden is gebeurd, is de traditionele rol van de rechtstatelijke rechter. Op conflictoplossing georiënteerde – responsieve – rechtspraak vereist echter dat een rechter enigszins afstand neemt van dat overwegend formele en symbolische gezicht en meewerkt aan mogelijke oplossingen in en eventueel buiten de aan haar voorgelegde zaak. Het gaat daarbij om rechtspleging waarbij meer naar samenwerking tussen betrokken partijen wordt gezocht en niet alleen maar wordt aangestuurd op een rechterlijk oordeel, dat naderhand geëxecuteerd kan worden. Deze eerste invalshoek richt zich derhalve op die veranderende rol van de rechter en andere op rechtspleging betrokken organisaties, die meer op interventie is gericht en nadrukkelijker samenwerking vereist tussen deze organisaties, partijen en de rechter.

Procedurele rechtvaardigheid

Procedurele rechtvaardigheid gaat over de wijze waarop burgers autoriteit ervaren, los van de uitkomst van de concrete beslissingen. Een van de belangrijkste claims uit de literatuur over procedurele rechtvaardigheid is dat positieve ervaringen met uitoefening van macht, de motivatie van burgers vergroot om zich aan de wet te houden. Uit het werk van Tyler volgt dat met name vier elementen bijdragen aan de ervaren rechtvaardigheid: *voice*, neutraliteit, behandeling met respect en waardigheid en vertrouwen in autoriteiten. *Voice* verwijst naar de mate waarin burgers kunnen bijdragen aan het besluitvormingsproces, zowel door formele mechanismen die hen een betekenisvolle stem geven als door het bieden van concrete mogelijkheden om in dit proces te interveniëren. Neutraliteit heeft betrekking op de mate waarin besluiten zijn gebaseerd op een consistente toepassing van de regels in plaats van op persoonlijke opinies van beslissers. Een respectvolle en waardige behandeling wordt geassocieerd met hoffelijkheid, de erkenning van mensenrechten en de afwezigheid van degraderende of stigmatiserende praktijken. Vertrouwen in autoriteiten kan bereikt worden door burgers de mogelijkheid te geven hun zorgen te delen en deze zorgen te betrekken in hun beslissingen en die beslissingen te legitimeren.

Juridische procedures worden in het onderzoek mede in het licht van de procedurele rechtvaardigheid geanalyseerd en beoordeeld. Hoe verhouden de eisen van procedurele rechtvaardigheid zich tot de meer klassieke juridische concepten van *due process* en *fair trial*? In hoeverre zijn zij daarop een aanvulling dan wel staan ze ermee op gespannen voet?

Rechtseenheid versus verscheidenheid

Tenslotte kiezen wij voor ons onderzoek het spanningsveld tussen rechtseenheid versus verscheidenheid. De rechtspleging houdt zich bezig met de afdoening van individuele zaken waarmee het belang van verscheidenheid een gegeven is. Tegelijkertijd vraagt de proliferatie van gerechtelijke instanties die bovendien van uiteenlopende aard is om afstemming. Dat is van belang voor de rechtseenheid in de rechtsvorming, maar ook voor de conflictoplossing. Hierbij gaat het in de eerste plaats om verticale afstemming tussen hogere en lagere rechters binnen de nationale rechtsorde. Denk hierbij aan de rechtseenheid functie van hoger beroep, die in de bestuursrechtspraak van groot actueel belang is, aan cassatie en ook aan de prejudiciële vragen bij het Hof van Justitie en de procedures bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Hier dient ook aandacht te worden besteed aan de vraag hoe supranationale rechters, zoals het Europese Hof van Justitie en het EHRM rekening houden met de gevarieerdheid van de onder hun jurisdictie vallende rechtsstelsels. In de tweede plaats zal studie worden gemaakt van horizontale afstemming. Hier gaat het om arrangementen om tot consistente en coherente rechtsontwikkeling te komen tussen gerechten van gelijke instantie (bijvoorbeeld tussen de gerechtshoven of tussen de vier hoogste bestuursrechters, tussen de hoogste rechters van verschillende (Europese) landen of tussen de verschillende

internationale mensenrechtenmechanismen. Hoe functioneert in de *trias* de interactie tussen rechter en wetgever bij de totstandkoming van rechtseenheid? Hoe werken deze arrangementen in de praktijk, hoe kan de werking ervan worden geoptimaliseerd en wanneer zijn zij niet gewenst of ontoelaatbaar? Tot slot moet aandacht worden geschonken aan afstemming tussen rechters en andere conflictoplossers, nationaal zowel als internationaal.

Methode (Multidimensionaliteit)

Het onderzoek van het Montaigne Centrum onderscheidt zich door een multidimensionale aanpak, waarbij alle rechtsgebieden zijn vertegenwoordigd en ook empirisch onderzoek een rol speelt. De hoofd- en deelthema's worden bestudeerd vanuit verschillende dimensies.

Ten eerste de juridische dimensie. Hierbij worden de onderscheiden vraagstukken onderzocht op hun juridische aspecten. Rechtsvergelijking kan hierbij een belangrijke rol spelen. De volgende juridische vakgebieden spelen daarbij in ieder geval een rol: straf-, civiel-, en bestuursprocesrecht, mensenrechten en grondrechten, staatsrecht, Europees recht, en internationaal recht.

Ten tweede de sociaalwetenschappelijke dimensie. Zeker waar het gaat om onderzoek naar onder andere de doelmatigheid van procedures, procesrecht en de organisatie van de rechtspleging is sociaalwetenschappelijk onderzoek, waaronder begrepen bestuurskundig en economisch onderzoek van belang. Rechterlijke instanties functioneren binnen een bredere politiek-maatschappelijke context, zowel nationaal als internationaal: voor de uitdagingen die zich daarbij voordoen zijn ook politicologische en zelfs historische analyses van belang. Daarnaast kunnen ook de (rechts)psychologie, de forensische psychiatrie, de (rechts)sociologie en de (rechts)antropologie een belangrijke bijdrage leveren. Het juridische onderzoek wordt dus structureel gevoed en versterkt door empirische componenten.

Een fundamentele vraag die steeds opnieuw aan de orde komt, is hoe praktijken van conflictoplossing en hun uitkomsten kunnen worden gelegitimeerd. Die uitkomsten kunnen immers negatieve gevolgen hebben voor betrokkenen (verlies van de procedure, sancties). Deze legitimitetsvraag vraagt om reflectie op belangrijke grondbeginselen en kernwaarden (waaronder mensenrechten) van rechtspraak en conflictoplossing in een dynamisch perspectief. Dit impliceert ten derde een studie van de onderscheiden thema's vanuit de rechtstheoretische dimensie.